

Dr hab. Małgorzata H. Kowalczyk prof. UMK

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Profil działania oraz resocjalizacja i terapia kobiet seksualnie wykorzystujących dzieci.

1. Wprowadzenie

Problematyce wykorzystywania seksualnego dzieci poświęca się wiele uwagi zarówno w zakresie diagnozy tych zachowań, ich penalizacji oraz terapii i resocjalizacji sprawców. W tradycyjnym ujęciu problem ten utożsamiany jest zazwyczaj z aktywnością napastników płci męskiej wobec których stosuje się często pojęcie pedofil. Tymczasem problem sprawców seksualnego wykorzystywania dzieci nie dotyczy tylko mężczyzn ale także coraz częściej kobiet. W krajach Europy Zachodniej czy w Stanach Zjednoczonych jest to obszar eksplorowany od wielu już lat dzięki czemu wypracowane zostały zarówno kryteria diagnostyczne jak i zróżnicowane modele oddziaływań terapeutycznych. Z perspektywy historycznej wykorzystywanie seksualne dzieci przez kobiety jest zjawiskiem znanym od wieków. Opisy nawiązujące do obyczajowości społeczeństw starożytnych wskazują na często pojawiające się praktyki związane z seksualnym wykorzystywaniem dzieci, w którym to procederze znaczącą rolę odgrywały także i kobiety. Saradjian powołując się na historyczne ustalenia pochodzące z Francji wskazuje, że w ciągu 10 lat między rokiem 1874 a 1884 we Francji aż 181 kobiet zostało skazanych za seksualne wykorzystywanie dzieci.¹ Należy sądzić, że kobiety znacznie częściej niż się przypuszcza dopuszczają się wspomnianych aktów. Pomimo istnienia dobrze udokumentowanych przypadków kobiet, które dopuściły się przemocy seksualnej wobec dzieci wielu autorów zaprzecza istnieniu zaburzeń pedofilnych lub innych zaburzeń preferencji seksualnych u kobiet.² Przyczyn tego stanu rzeczy należy upatrywać przede wszystkim w stereotypowym ujmowaniu problematyki sprawstwa

¹ J. Saradjian, Understanding the prevalence of female-perpetrated sexual abuse and the impact of that abuse on victims, w: Female sexual offenders, (red)T.A. Gannon, F. Cortoni, John Wiley & Sons, England, 2010, s.10

² Por. między innymi K.Freund, G. Heasman, I. G. Racansky, G. Glancy, Pedophilia and heterosexuality vs homosexuality, Wydawnictwo Routledge, Journal of Sex and Marital Therapy, 1984, s. 193 oraz Denov, The myth of innocence: Sexual scripts and the recognition of child sexual abuse by female perpetrators, Sage Publications, The Journal of Sexual Abuse, 2003, s. 303 cyt za J. Saradjian, op.cit., 2010, s.10

wykorzystywania seksualnego oraz problemach diagnostycznych. Przemoc seksualna przez długi czas przypisywana była wyłącznie mężczyznom. Stereotyp kobiecości funkcjonujący w naszym kręgu kulturowym zasadniczo nie predestynuje kobiet do roli sprawczyń seksualnych. Zachowania przemocowe przeczą bowiem rolom jakie tradycyjnie przypisuje się kobietom. Rola „napastnika seksualnego” kojarzy się przede wszystkim z męską aktywnością seksualną. Zatem to mężczyźni przypada rola osoby inicjującej akt seksualny i kontrolującej jego przebieg. Natomiast kobieta postrzegana jest jako bierna, wycofana, przyzwalająca, niezdolna do wyrządzenia krzywdy. Stereotypowo ujmowane role rzutują także na reakcje społeczeństwa wobec tych zachowań. Zwykle zachowania kobiet niejednoznacznie seksualnie traktuje się z większą powściągliwością w zakresie ich oceny, wykluczając dewiacyjny charakter. Powodem tego, poza stereotypowym ujęciem ról, mogą być także trudności interpretacyjne. Poprawne zdefiniowanie pojęcia przemocy seksualnej może napotykać na pewne trudności. Między innymi Ford opisuje zachowania, które stanowią kategorię przemocy seksualnej, bez wątplenia krzywdzą dzieci, jednak ich niejednoznaczność powoduje, że nie muszą być w tych kategoriach definiowane. Do takich zachowań należy przykładowo voyeryzm, obnażanie się przed dzieckiem, uwodzicielskie dotykanie ofiary, całowanie i przytulanie o podtekście seksualnym, naruszanie prywatności dziecka podczas czynności fizjologicznych, wspólne kąpiele z dzieckiem lub mycie dziecka mimo, że może już to robić samodzielnie, zadawanie natarczywych pytań dotyczących czynności fizjologicznych lub przesadne koncentrowanie się na myciu narządów płciowych dziecka.³ Opisane zachowania mogą sugerować nieprawidłowe relacje pomiędzy dorosłą sprawczynią a dzieckiem. Jednak należy mieć na uwadze, że zachowania te opisywane są przez nieostre pojęcia przez co wyznaczenie jednoznacznej granicy między normą a patologią może sprawiać niekiedy trudność, zwłaszcza jeśli zachowania te dotyczą kobiety sprawującej opiekę nad małym dzieckiem. W wielu sytuacjach w których dochodzi do wykorzystywania seksualnego przez kobietę dziecko staje się substytutem nieobecnego partnera nie tylko w sferze seksualnej ale także emocjonalnej bowiem kobieta czyni je zwykle powiernikiem swoich problemów emocjonalnych i seksualnych.

³ H. Ford, *Women who sexually abuse the children*, John Wiley & Sons, Chichester, England, 2006

2. Cele i metoda

Celem niniejszego opracowania jest charakterystyka profilu osobowościowego sprawczyń dopuszczających się wykorzystywania seksualnego dzieci oraz omówienie specyfiki tła motywacyjnego i podejmowanych zachowań w kontekście istniejących typologii sprawczyń. Jednocześnie omówienie specyfiki działania sprawczyń posłuży do zaprezentowania możliwości oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych podejmowanych wobec kobiet wykorzystujących seksualnie dzieci. Geneza zachowań sprawców seksualnego wykorzystywania dzieci jak i ich profil psychologiczny jest dość dobrze zbadany.⁴ Można jednak sądzić, że w odniesieniu do kobiet znaczącą rolę odgrywać mogą inne czynniki lub ich konfiguracje. Otwartym pozostaje także problem czy wypracowane wobec sprawców przemocy seksualnej formy oddziaływań terapeutycznych mogą znaleźć także zastosowanie w oddziaływaniach adresowanych do kobiet, które dopuściły się podobnych czynów. Analiza podjętej problematyki opierać się zatem będzie na ustaleniu w oparciu o literaturę, odpowiedzi na poniższe pytania problemowe:

- 1. Jakie zaburzenia osobowościowe i seksualne charakteryzują sprawczynie wykorzystywania seksualnego dzieci?*
- 2. Na czym polegają różnice w sposobie działania i motywach zachowań seksualnych podejmowanych przez sprawczynie sklasyfikowane w różnych kategoriach?*
- 3. Jakie istnieją możliwości oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych sprawczyń przemocy seksualnej wobec dzieci?*

Wykorzystaną metodą jest analiza literatury (źródeł wtórnych). Natomiast propozycje oddziaływań resocjalizacyjno-terapeutycznych, poza przeglądem literatury, uzupełniono także autorskimi propozycjami oddziaływań resocjalizacyjnych.

3. Specyfika działania oraz typologia kobiet – agresorek seksualnych

Specyfika działania a także profil osobowościowy sprawczyń wykorzystywania seksualnego jest zdecydowanie mniej znany w porównaniu z podobnym zakresem odnoszącym się do

⁴ por. K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2005, oraz M. Beisert, *Pedofilia*, Wydawnictwo GWP, Sopot 2012.

mężczyzn dopuszczających się tej samej kategorii czynów. Nadużycia seksualne dokonywane przez kobiety są wciąż niedostatecznie zbadaną kategorią zachowań, przede wszystkim z uwagi na problemy diagnostyczne i niewielką liczbę kobiet, którym udowodniono przestępcze zachowania seksualne wobec dzieci. Charakterystyki działania i profilu osobowości kobiet dopuszczających się nadużyć seksualnych wobec dzieci dokonywać można w odniesieniu do podstawowych zakresów obejmujących zaburzenia psychiczne, wybór ofiary, preferencje seksualne, stosowaną przemoc, problemy z uzależnieniami czy poziomem empatii.

Ustalenie zakresu i poziomu zaburzeń psychicznych i emocjonalnych napotyka na wiele problemów diagnostycznych. Jak podkreślają Rousseau i Cortoni kwestia „powszechności” zaburzeń psychicznych u kobiet, które dopuściły się przemocy seksualnej wobec dzieci może być sztucznie wyolbrzymiona bowiem znaczna frakcja sprawczyń rekrutuje się ze środowisk obciążonych licznymi przejawami patologii, które sprzyjać mogą pojawieniu się różnorodnych problemów psychicznych. Innym czynnikiem, również zakłócającym prawdziwy obraz i rozmiary wspomnianych zaburzeń u sprawczyń mogą być nie do końca obiektywne informacje pochodzące od samych badanych.⁵ Natomiast Faller podaje, że w badanej przez nią grupie 40 sprawczyń przemocy seksualnej 47,5 % cierpiało na różnorodne choroby i zaburzenia psychiczne.⁶

Charakteryzując zachowania sprawców przemocy seksualnej wobec dzieci z perspektywy wyboru ofiary należy zauważyć, że zarówno mężczyźni jak i kobiety molestują ofiary, do których z różnych względów mają ułatwiony dostęp. Często ofiarami wykorzystywania seksualnego przez kobiety padają dzieci, które pozostawały pod ich opieką. Zatem sprawczyniami stają się zazwyczaj matki, opiekunki, nianie, kobiety spokrewnione z dzieckiem, których bliskie relacje z ofiarą nie budzą zdziwienia ani nie są traktowane jako coś niezwykłego. Z tych powodów trudniej jest również zdiagnozować fakt zaistnienia nadużycia seksualnego. Przykładowo K. Faller wskazywała, że połowa z przebadanych przez nią 72 sprawczyń była matką przynajmniej jednej z ofiar.⁷ Dość często uważa się, że w przypadku sprawczyń bardziej podatni na wiktymizację stają się chłopcy. Zasadniczo jednak wyniki badań prowadzonych na świecie nie potwierdzają tej sugestii jednoznacznie. Vandiver i Walker oraz Faller wskazują, że ofiarami seksualnego wykorzystywania przez kobiety stają

⁵ M.M.Rousseau i F.Cortoni, The mental health needs of female sexual offenders, w: Female sexual offenders, (red)T.A. Gannon, F. Cortoni, John Wiley & Sons, England, 2010 s.74

⁶ K. C. Faller, Women who sexually abuse children, Springer Publishing, Violence and Victims, 1987/ 2, s. 263–276.

⁷ Ibidem, s. 270

się w podobnym odsetku zarówno dziewczęta jak i chłopcy a ich wspólną cechą jest niedojrzałość związana z okresem prepubertalnym.⁸ Odmienne ustalenia poczynili między innymi Finkelhor i Russell oraz Fromuth i Conn, którzy wskazują, że znacznie częściej ofiarami kobiet dopuszczających się nadużyć seksualnych stają się chłopcy.⁹

Cechą różnicującą tło zachowań seksualnych wobec dzieci u kobiet i mężczyzn są zaburzone preferencje seksualne sprawców. Badania dotyczące występowania parafilii wśród kobiet prawie nie istnieją, ponieważ trudno zaobserwować u nich symptomy wspomnianych zachowań. Parafilią bezpośrednio powiązaną z omawianym problemem seksualnej przemocy wobec dzieci jest pedofilia. Mimo, że u kobiet w porównaniu z mężczyznami zdecydowanie rzadziej diagnozowana jest pedofilia, to oczywiście nie wyklucza możliwości pojawiania się u sprawczyń przemocy seksualnej dewiacyjnych fantazji seksualnych o tematyce pedofilnej oraz pobudzenia seksualnego wywołanego tymi treściami. Badania Natana i Warda wskazują, że niemal połowa badanych przez nich kobiet, które dopuściły się seksualnej przemocy (41,6% badanych) twierdziła, że do podjęcia tych zachowań motywowało je dewiacyjne pobudzenie seksualne związane z dzieckiem.¹⁰ Beech et al. opisali dwie grupy sprawczyń angażujących się w relacje seksualne z dziećmi. Pierwsza to sprawczynie, których motywacją może ale nie musi być uzyskanie seksualnej gratyfikacji i obawiają się one stosowania przemocy wobec ofiary (często stanowią one kategorię współsprawczyń nakłanianych przez mężczyznę). Druga grupa to kobiety, które nie wykazują oporów przed stosowaniem przemocy a jedyną motywacją ich czynów było uzyskanie seksualnej gratyfikacji.¹¹ Ponieważ pobudzenie seksualne oraz dążenie do uzyskania satysfakcji seksualnej przez sprawczynie wykorzystywania seksualnego dzieci najprawdopodobniej pełni pewną rolę w ich zachowaniu, ważne jest ustalenie czy dewiacyjne preferencje seksualne będą motywowały do zachowań przemocowych wobec dzieci. Zatem można stwierdzić, że

⁸ D.M.Vandiver, J.T. Walker, Female sex offenders: An overview and analysis of 40 cases, Sage Publishing, Criminal Justice Review, 2002/27, 284-300 oraz K.C. Faller, op. cit, 1987, s.263-276

⁹ D. Finkelhor, D. Russell, Women as perpetrators: Review of the evidence. W: D.Finkelhor (red.), Child Sexual Abuse: New Theory and Research, Free Press NY,1984,s. 171-187. oraz M.E. Fromuth, i V.E.Conn, Hidden perpetrators: Sexual molestation in a nonclinical sample of college women, Sage Pub., Journal of Interpersonal Violence. 1997 nr 12, ss. 456-465

¹⁰ P.Natan i T. Ward (2002) cyt za H. Ford,2010. The Treatment Needs of Female Sexual offenders. In: T.A. Gannon, F. Cortoni. Female Sexual offenders: Theory, Assessment and Treatment. John Wiley and Sons Ltd 2010.

¹¹ A.R. Beech, N. Parrett, T.Ward, D.Fischer, Assessing female sexual offenders, motivations and cognitions: An exploratory study, Routledge, Psychology, Crime and Law, 2009/ 15. s. 201-216

dewiacyjne pobudzenie seksualne będzie miało znaczenie w przypadku kobiet działających samotnie lub molestujących adolescentów czyli tych, które wybierają ofiary zgodnie ze swoimi preferencjami seksualnymi lub postrzegają je jako substytut dojrzałego partnera.¹² Należy jednak podkreślić, że w przypadku sprawczyń kierujących się zaburzonymi preferencjami seksualnymi, płęć ofiary zasadniczo nie będzie odgrywała roli.

Kolejna cecha, która charakteryzuje działania sprawców i sprawczyń wykorzystywania seksualnego odnosi się do stosowania przemocy fizycznej w powiązaniu z aktem seksualnym. Powszechnie uważa się, że kobiety są mniej skłonne do wymuszania uległości ofiary siłą wykorzystując przede wszystkim łączącą je z ofiarą zależność. Natomiast Mathews et al. wskazują, że nie ma zdecydowanych różnic między kobietami a mężczyznami w zakresie stosowania siły fizycznej wobec ofiar czy znęcania się nad nimi w celu doprowadzenia do aktu seksualnego.¹³ Ustalenia te jednak nie mogą być podstawą uogólnień bowiem w porównaniu z mężczyznami brane pod uwagę grupy sprawczyń były stosunkowo niewielkie. Natomiast w przypadku kobiet sprawczyń w odróżnieniu od mężczyzn zdecydowanie rzadziej czynnikiem sytuacyjnym powiązanim z nadużyciem seksualnym jest alkohol, leki lub inne środki zmieniające świadomość. Jak wskazują ustalenia badawcze, sprawczynie nie były uzależnione ani też w chwili dokonywania czynu nie pozostawały pod wpływem środków obniżających poziom kontroli zachowań.¹⁴ Natomiast odmienne ustalenia poczyniła Faller. Stwierdziła ona, że połowa badanych przez nią sprawczyń (51% badanych) doświadczała w przeszłości lub przeżywała aktualnie problemy alkoholowe.¹⁵ Należy również wskazać, że omawiany problem spożywania alkoholu lub narkotyków przez sprawców wykorzystywania seksualnego może być rozpatrywany zarówno z perspektywy odległej (jako problem rozwijającego się uzależnienia wpływającego destrukcyjnie na osobowość jednostki) oraz jako czynnik nagły bezpośrednio motywujący do dokonania czynu. Jak wskazuje Ford różnice osobowościowe między sprawczyniami, które spożywały alkohol lub zażyły narkotyki bezpośrednio przed popełnieniem czynu a tymi, które miały systematyczny kontakt z tymi substancjami, są znaczne i mają wpływ na wymiar kary oraz późniejsze

¹² T.A.Gannon, M.R. Rose, T.Ward, A descriptive model of the offence process for female sexual offenders, Springer, Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 2008 nr 20, s. 352-374

¹³ R Mathews, J.K. Mathews, K. Speltz, Female sexual offenders: An exploratory study, VT: Safer Society Press, Orwell, 1989

¹⁴ T.A. Gannon, M.R. Rose, T.Ward, op. cit. 2008 nr 20. s. 360-374, oraz C.F. Lewis, C.R.Stanley, Women accused of sexual offenses, UK Wiley, Behavioral Sciences and the Law, 2000 nr18, s. 73-81

¹⁵ K.C.Faller, 1995. A clinical sample of women who sexually abused children, Routledge, Journal of Child Sexual Abuse. 1995 nr 4, s. 13-30

oddziaływania.¹⁶ Warto również podkreślić, że spożywanie alkoholu i narkotyków nie stanowi cechy zasadniczo różnicującej sprawców i sprawczynie wykorzystywania seksualnego dzieci i w obu grupach stanowi istotny czynnik kryminogeny. Kryminogenność spożywania alkoholu potwierdza wiele innych badań, jednak nie można w ich świetle wskazać istotnego związku między piciem alkoholu a dopuszczaniem się seksualnego wykorzystywania. Brak takiego związku sugeruje w oparciu o swoje badania między innymi Saradjan wskazując, że częstotliwość zażywania środków psychoaktywnych nie różnicowała w sposób zasadniczy sprawczyń przemocy seksualnej i kobiet z grupy kontrolnej, które dopuściły się innych czynów.¹⁷

Kolejną znaczącą cechą charakteryzującą zachowania kobiet i mężczyzn wykorzystujących seksualnie dzieci jest poziom empatii. Należy jednak podkreślić, że istnieje niewiele badań, które dotyczyłyby poziomu empatii wobec ofiar u kobiet, a jest to bardzo ważny wskaźnik, który należy uwzględnić w procesie oddziaływań resocjalizacyjnych. W przypadku mężczyzn dopuszczających się tego typu przestępstw kształtowanie empatii wobec ofiary jest jednym z elementów oddziaływania terapeutycznego. Sugeruje się, że u kobiet podobnie jak i u mężczyzn może występować niedostatek uczuć empatycznych wobec ofiar. Między innymi Fromuth i Conn stwierdzili, że wśród badanych przez nich sprawczyń seksualnego wykorzystywania dzieci aż 2/3 było przekonanych, że konsekwencje ich czynów dla ofiar nie będą znaczące a jedynie 1/3 uznała, że są to dla ofiar negatywne doświadczenia.¹⁸ Na podobną prawidłowość wskazuje także Saradjan, wśród przebadanych przez niego sprawczyń powszechny jest brak zdolności do okazywania prawdziwej empatii wobec ofiar seksualnego wykorzystywania.¹⁹

Szczególną cechą działania kobiet może być popełnianie w niektórych sytuacjach przestępstw seksualnych również wspólnie z mężczyznami niekiedy pod przymusem, innym razem dobrowolnie. Kobiety dopuszczające się wykorzystywania seksualnego wspólnie mężczyznami zwykle pozostają z nimi w bliskich relacjach i obawiają się, że odmowa może doprowadzić do zakończenia związku, inne zostały do tych zachowań zmuszone przez

¹⁶ H. Ford, op.cit. 2006

¹⁷ J. Saradjan, 1996. Women who sexually abused children: From research to clinical practice, UK, John Wiley & Sons, Chichester 1996, s.114

¹⁸ M.E. Fromuth, V.E. Conn, op.cit 1997,ss. 456-465

¹⁹ J. Saradjan, op.cit. 1996, s.115

partnera groźbami, szantażem. Część stała się pasywnymi uczestniczkami lub właściwie obserwatorkami wykorzystywania seksualnego dziecka.²⁰

Jednym z elementarnych wskazań jakie należy brać pod uwagę przy projektowaniu działań resocjalizacyjnych i terapeutycznych jest uwzględnienie zasadniczego profilu działania sprawcy, które pozwala na wpisanie tychże zachowań do określonych typów lub subtypów sprawców. Zastosowanie typologii pozwalającej na zróżnicowanie sprawczyń według motywacji zachowań, preferencji seksualnych lub prawdopodobieństwa recydywy może być istotną wskazówką dla specjalistów i terapeutów pozwalającą na opracowanie strategii interwencyjnych i oddziaływań resocjalizacyjnych. Najwcześniejsze próby typologii sprawców przestępstw seksualnych odnosiły się do zasadniczych cech profilu sprawcy czyli rdzenia poznawczego i cech zachowania przestępczego sprawcy. Charakteryzują się one jednak mniejszą przydatnością kliniczną ze względu na ograniczoną heterogeniczność i tym samym wykluczają możliwość wpisania w tego rodzaju typologie przestępczych zachowań seksualnych podejmowanych przez kobiety. Natomiast opracowywane od niedawna typologie porządkujące kategorie kobiecych sprawców wykorzystywania seksualnego opierają się na obserwacjach klinicznych lub demograficznych (m.in. Faller 1987). Zdecydowanie bardziej rozbudowaną typologię kobiet wykorzystujących seksualnie dzieci opracowali Mathews i współpracownicy. Wykorzystując ustalenia ilościowe i jakościowe (uwzględniające m.in. wyniki MMPI) wyodrębnili oni trzy typy kobiet dokonujących nadużyć seksualnych wobec dzieci. Pierwszy typ to tzw. *predysponowane (typ trans generacyjny)*, drugi to *nauczycielki/kochanki*, trzeci – *podporządkowane mężczyźni*. Dodatkowo opisali jeszcze jeden typ *sprawczynie zaburzone psychicznie*.²¹ Pierwszy z typów czyli *predysponowane* to kobiety, których ofiarami zazwyczaj stają się ich własne dzieci. One same doświadczyły przemocy seksualnej w dzieciństwie ze strony najbliższych (stąd wspomniana trans generacyjność) i wobec własnych dzieci powielają destrukcyjne wzorce zachowań. Charakteryzuje je niskie poczucie własnej wartości i niestabilność emocjonalna. Traumatyczne wzorce z dzieciństwa utrwaliły w nich przekonanie o dopuszczalności kontaktów seksualnych z dziećmi. Drugi typ czyli *nauczycielki/kochanki* wybierają ofiary w wieku dojrzewania, najczęściej chłopców (jeśli ich orientacja jest heteroseksualna). Sprawczynie tej kategorii nie mają własnych

²⁰ D.M. Vandiver, Female sex offenders: A comparison of solo offenders and cooffenders, Springer, Violence and Victims, 2006 nr 21

²¹ J.K. Mathews, R. Mathews, K. Speltz. Female sexual offenders. A Typology. W: M. Q. Patton (red.), Family sexual abuse: Frontline research and evaluation. London: Sage Publications, London, 1991, s.199-219

doświadczeń wiktyimizacyjnych. Traktują one kontakt seksualny z adolescentem w kategoriach doświadczeń inicjacyjnych, jako normalne zachowanie pozwalające osobie niedoświadczonej odkrywać własną seksualność z pomocą doświadczonej „nauczycielki”. Przypisują one odpowiedzialność ofierze za inicjowanie kontaktu seksualnego.²² Ten typ sprawczyń wykazuje skłonności do uległości i podporządkowania się w relacjach z mężczyznami. Wyrażają one też przekonanie, że większość adolescentów przeżywa silne napięcie seksualne i dąży do podjęcia kontaktów seksualnych z dojrzałymi i doświadczonymi partnerkami.²³ Trzecim typem są kobiety *podporządkowane mężczyźnie* (lub raczej zmuszane przez mężczyznę) charakteryzujące się niskim poziomem asertywności i uległością wobec dominującego sprawcy. Akceptują typowy podział ról w związku, w którym wszystkie decyzje należą do mężczyzny. Cechuje je niska samoocena, poczucie bezsilności i przekonanie, że na akceptację partnera muszą zasłużyć. Powoduje to, że obawiając się odrzucenia ze strony partnera decyduje się na udział w wykorzystywaniu seksualnym by go nie utracić. Mathews dokonuje wyraźnego rozróżnienia pomiędzy opisanym typem podporządkowanym mężczyźnie a sprawczynią kooperującą z mężczyzną. Ten typ kobiet współdziała ze sprawcą, często pełniąc rolę inicjującą przemoc seksualną, są aktywne w relacji z dzieckiem. Ostatnim typem są kobiety z *zaburzeniami psychicznymi*, które nie posiadają cech charakterystycznych dla wcześniej opisanych kategorii. Wykazują one symptomy dysfunkcji lub chorób psychicznych (psychozy maniakalno-depresyjne, schizofrenie) i popełniają czyny pod wpływem tego stanu.²⁴

Do powyższej typologii odnieśli się Finkelhor i Hines sugerując jej rozwinięcie o dodatkowych pięć subtypów. Pierwszym jest typ *kochanki*, który charakteryzuje kobiety wiążące się z nastoletnią ofiarą emocjonalnie i seksualnie, deklarująca miłość wobec ofiary i uznająca, że dopełnieniem tych uczuć powinna być więź seksualna. Drugim subtypem jest *nauczycielka* – dojrzała kobieta, która uważa, że jej zadaniem jest wprowadzenie w życie seksualne adolescenta. Sprawczyni postrzega siebie jako osobę, która może nauczyć nastolatka zachowań seksualnych. Trzecim subtypem jest *nieświadoma*, sprawczyni zaliczona do tej kategorii angażuje się w relacje seksualną z nieletnim, choć nie musi zdawać sobie sprawy z jego rzeczywistego wieku partnera (nastolatek wygląda na starszego niż jest w rzeczywistości, lub podejmuje kontakt seksualny w sytuacji gdy nikt nie zwraca uwagi na wiek pary). Czwartym subtypem jest *prostytutka*, czyli kobieta, której nastolatek płaci za

²² J.K.Mathews, R.Mathews, K. Speltz, op.cit 1991 oraz Saradijan, op.cit 1996

²³ Ibidem

²⁴ Por. Ibidem

kontakty seksualne oraz ostatni typ czyli *wykorzystująca* to sprawczyni, która czerpie satysfakcję z dominacji i przemocy dopuszczając się wykorzystywania seksualnego wobec niedoświadczonego seksualnie młodego chłopca.²⁵ Rozwinięcie podstawowej klasyfikacji Mathewsa nie zostało ostatecznie zweryfikowane w badaniach co wymaga nie tylko czasu ale zastosowania odpowiednich procedur badawczych umożliwiających ustalenie motywacji zachowań sprawczyń wykorzystywania seksualnego. Zdaniem Nathana i Warda ustalenie klasyfikacji opartej na kryterium motywacyjnym zakłócać może niejednoznaczna kategoria sprawczyń, które zostały przymuszone do wykorzystywania przez mężczyzn. Zdaniem wspomnianych autorów niejednoznaczność motywów zachowań sugeruje, że należałoby wyodrębnić wśród nich 3 podtypy: ofiary zgodnej, sprawczyni odrzuconej i uległej sojuszniczki. Podtyp *ofiary zgodnej* charakteryzuje kobiety o typie osobowości bierno-zależnej, silnie podporządkowanej partnerowi co pośrednio przyczyniać się może do wykorzystywania seksualnego dziecka. Kobiety te cechuje bardzo niska samoocena, która ułatwia partnerowi manipulowanie jej zachowaniem i doprowadzenie do seksualnych kontaktów sadomasochistycznych. Typ sprawczyni *odrzuconej* to zdaniem cytowanych autorów kobieta, która czuje się zdradzona przez partnera na rzecz dziecka. Reaguje gwałtownie, odczuwa zazdrość, gniew i pragnie zemsty, którą przenosi na dziecko. Wykorzystywane seksualnie są jej własne dzieci, a akt przemocy seksualnej ma pomóc jej odzyskać kontrolę nad partnerem i własnym życiem. Typ *uległej sojuszniczki* prezentuje kobieta, której poczucie własnej wartości wiąże się z faktem przywiązania do dominującego mężczyzny, który cierpi na różnego rodzaju parafilie lub posiada cechy osobowości antyspołecznej. Sprawczyni staje się chętną sojuszniczką partnera w akcie wykorzystywania seksualnego dziecka. Jednak jej bierna rola może ukrywać jej prawdziwy udział i odpowiedzialność.²⁶

Do opracowania pogłębionej typologii kobiet dopuszczających się wykorzystywania seksualnego przyczyniały się badania specjalistów amerykańskich Vandivera i Kerchera (2004), którzy badaniami objęli całą populację kobiet w stanie Teksas skazanych i odbywających karę pozbawienia wolności za omawiane czyny oraz te, którym postawiono zarzut molestowania dzieci i podjęto wobec nich postępowanie wyjaśniające, jednak sformułowane zarzuty były na tyle poważne, że umieszczono je w aresztach. Ogółem

²⁵ D.A.Hines, D. Finkelhor, D.: Statutory sex crime relationships between juveniles and adults: A review of social scientific research, Elsevier, Aggression and Violent Behavior, 2007 nr 12, s. 300-314.

²⁶ P.Nathan, P., T.Ward, T., Females who sexually abuse children: Assessment and treatment issues, Routledge, Psychiatry, Psychology and Law, 2001 nr 8, s. 44-45.

badaniami objętych było 471 kobiet. Na podstawie analizy statystycznej i przy uwzględnieniu cech osobowościowych sprawczyń i motywu jakim się kierowały wyróżnili oni sześć kategorii kobiet dokonujących tego typu czynów: heteroseksualne opiekunki, homoseksualne nieprzestępcze napastniczki, drapieżniczki seksualne, eksploatatorki małoletnich ofiar, homoseksualne przestępczynie, agresywne homoseksualne przestępczynie. *Heteroseksualne opiekunki* (N=146) były najliczniejszą kategorią sprawczyń w wieku około 30 lat, dokonującą nadużyć seksualnych wobec chłopców w okresie pokwitaniowym. Preferowany wiek ofiar wynosił około 12 lat. Vandiver i Kercher porównują ten typ sprawczyń do opisanych przez Mathewsa i współpracowników „nauczycielek/ kochanek”. Sugerują oni również, że w wielu wypadkach mogą się one angażować emocjonalnie w związki z ofiarami co może sugerować potrzebę kompensacji przeżywanych wcześniej zawodów miłosnych, niezaspokojenia emocjonalnego, potrzeby bliskości. Oddziaływania resocjalizacyjne adresowane do tej kategorii kobiet należy zatem ukierunkować na rozwijanie społecznych kompetencji, umiejętności tworzenia i funkcjonowania w związku bez wnikania się w toksyczne relacje. Drugą kategorią są *nieprzestępcze homoseksualne napastniczki* (N= 114), których kryminogeneza wskazuje na najniższą liczbę zatrzymań lub aresztowań za inne popełnione przestępstwa. Ofiarami tych kobiet były najczęściej młode dziewczęta w wieku do 13 roku życia. Zdaniem autorów sugerować to może, że kobiety tej kategorii były współniczkami mężczyzn jednak żadne dane nie potwierdzały tego przypuszczenia. Kolejną kategorię stanowią *seksualne drapieżniczki* (ogółem 112 badanych), których ofiarami byli przede wszystkim chłopcy (60% ofiar) w preferowanym wieku do 11 lat. Wykazywały one ponadto wysoki (w porównaniu do pozostałych typów sprawczyń) poziom demoralizacji ujawniający się dokonywaniem także innych kategorii przestępstw. Średni wiek kobiet mieszczących się w tej kategorii wynosił 29 lat. Zdaniem autorów dokonywanie napaści seksualnych należy uznać za jeden z komponentów złożonego procesu kryminogenezy. Kolejnym typem sprawczyń są *eksploatatorki małoletnich ofiar* (ogółem 50 spośród badanych kobiet). Pod względem wieku są to kobiety najmłodsze, średnia wieku w chwili zatrzymania wynosiła 28 lat. Wybierały one ofiary niedojrzałe w preferowanym wieku do 7 lat zarówno chłopców jak i dziewczynki, często ofiarami były własne dzieci lub ofiary z nimi spokrewnione. *Homoseksualne przestępczynie* (ogółem kryteria spełniały 22 kobiety) dokonywały napaści seksualnych przede wszystkim wobec dziewcząt choć motywacją ich zachowań były raczej względy ekonomiczne niż seksualne. Kobiety te głównie zmuszały do uprawiania prostytucji swoje ofiary, choć również w niewielkim stopniu czerpały przyjemność seksualną z aktywności homoseksualnej. Ostatnią kategorię stanowiły *agresywne homoseksualne*

przestępczynie (ogółem 17 kobiet). Była to najmniej liczebna z zarazem skupiająca najstarsze pod względem wiekowym kobiety. Dokonywały one napaści seksualnej wobec kobiet dorosłych²⁷. Bardzo szczegółowa klasyfikacja jakiej dokonali amerykańscy badacze posiada jeden mankament. Nie został w niej ustalony współudział lub przymus ze strony mężczyzny a także nie określono czynników sytuacyjnych towarzyszących dokonywanym aktom napaści seksualnych. Z tych też względów nie można ustalić czy kobiety te działały samotnie czy wraz z mężczyzną, czy były biernymi uczestniczkami aktu wykorzystywania seksualnego czy też jego inicjatorkami. Czynniki te mają znaczenie dla opracowania strategii oddziaływań resocjalizacyjnych. Sandler i Freeman próbowali zaktualizować badania Vandivera i Kerchera badając sprawczynie wykorzystywania seksualnego w Nowym Yorku. Przebadana przez nich próba obejmowała 390 kobiet. Na podstawie diagnozy klinicznej i kryminologicznej obejmującej charakterystykę demograficzną (wiek i rasę) oraz preferowany wiek ofiar wskazali oni sześć kategorii sprawczyń, z czego dwie były identyczne ze wskazanymi przez Vandivera i Kerchera. Zasadniczą różnicą pojawiającą się w typologii Sandlera i Freemana jest pominięcie preferowanej płci ofiary, jedynie jedna z przedstawionych przez nich kategorii określona została jako homoseksualna. Najlichnieszą wyodrębnioną przez Sandlera i Freemana kategorią były sprawczynie *hebefilne o ograniczonym poziomie demoralizacji* (N=158). Przypominają one heteroseksualne opiekunki wyodrębnione przez Vandivera i Kerchera z tą różnicą, że ofiary są nie tylko płci męskiej. Drugą wskazaną kategorią są *sprawczynie hebefreniczne podatne na zachowania przestępcze*. W porównaniu z poprzednią kategorią są to kobiety młodsze, średnia wieku wynosi 28 lat. Sprawczynie tej kategorii miały już wcześniejsze konflikty z prawem, między innymi były zatrzymywane za posiadanie i zażywanie narkotyków. Trzecią kategorią były *sprawczynie molestujące małoletnie ofiary* (N=27). Zdaniem Sandlera i Freemana przypominają one eksploatorki małoletnich z uwagi na preferowany wiekowo typ ofiar. Sprawczynie tej kategorii są stosunkowo młode (średnia wieku wynosiła 28,2 lata) natomiast preferowane przez nie ofiary to dzieci w wieku nie przekraczającym 4 lat. Sprawczynie te cechuje stosunkowo niski poziom demoralizacji i brak potwierdzonych konfliktów z prawem. Czwartą wyodrębnioną kategorią są *chroniczne napastniczki wysokiego ryzyka przestępczego*. Kobiety te charakteryzował wysoki poziom demoralizacji potwierdzony wcześniejszymi aresztowaniami, odbytymi wyrokami zarówno za popełnione przestępstwa seksualne jak i nieseksualne. Piątą wyodrębnioną kategorią to sprawczynie *starsze niecharakterystyczne*. Średnia wieku tej grupy sprawczyń wynosiła 51 lat

²⁷ D.M.Vandiver, G. Kercher, op.cit. 2004

Nie wykazywały one zasadniczych zaburzeń w sferze seksualnej, wyjątek stanowił popełniony przez nie czyn. Ostatnią najmniej liczną kategorią były sprawczynie *homoseksualne* o wyraźnych preferencjach seksualnych, które powodowały, że wybierały one jako swoje ofiary jedynie nieletnie dziewczynki. Cechą charakterystyczną sprawczyń obu grup (czwartej i piątej) jest kierowanie się potrzebą zaspokojenia seksualnego. Choć sprawczynie ostatniej kategorii wykazywały zdecydowanie więcej zachowań wskazujących na przejawy demoralizacji (m.in. wcześniejsze aresztowania również za przestępstwa seksualne)²⁸. Również i w przypadku tej typologii nie zostało uwzględnione współdziałanie mężczyznami. Także istotnym ograniczeniem, które skutkować może utrudnieniami w tworzeniu skutecznych programów oddziaływań resocjalizacyjnych jest pominięcie wcześniejszych doświadczeń traumatycznych składających się na proces wiktymizacji sprawczyń. W szczególności znaczenie może mieć ustalenie doświadczeń związanych z przemocą seksualną ze strony osób bliskich lub obcych, uruchomione przez ofiarę mechanizmy obronne, które ulegając utrwaleniu prowadzą do procesu rewiktymizacji.

Reasumując, charakterystyka zachowań kobiet związanych z wykorzystywaniem dzieci ujętych w postaci taksonomii pozwala wyodrębnić zasadnicze cechy różnicujące profil działania sprawczyń. Wśród pozornie jednolitej kategorii sprawczyń wykorzystywania seksualnego wyróżnić można takie, które podejmują działanie przestępcze samodzielnie oraz te, które współdziałają z mężczyzną zarówno dobrowolnie jak i pod przymusem. Zróżnicowany jest także preferowany wiek i płeć ofiar. Niektóre sprawczynie wykorzystują seksualnie dzieci najmłodsze (do 4-5 roku życia) bez względu na ich płeć, co wskazywać może na ich skłonności pedofilne. Dla innych preferowaną kategorią ofiar są młodzi chłopcy i mężczyźni w okresie adolescencji. Ta kategoria sprawczyń ujawnia podatność na zranienia a także zaburzenia w zakresie umiejętności społecznych oraz tworzenia i utrzymywania związków partnerskich. Ważną cechą różnicującą poszczególne kategorie sprawczyń jest także główny motyw ich działania. Nie zawsze będzie nim dążenie do uzyskania satysfakcji seksualnej. W niektórych sytuacjach sprawczynie wykorzystujące adolescentów w relacji kazirodczej mogą kierować się potrzebą realizacji swoiście pojmowanych obowiązków macierzyńskich obejmujących poza opieką także i wprowadzenie syna w zachowania seksualne. W takich relacjach sprawczynie nie koncentruje się na własnych doznaniach

²⁸ J.C.Sandler, N.J. Freeman, Typology of female sex offenders: A test of Vandiver and Kercher, Sage Publishing, Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 2007 nr 19, s.78-89.

seksualnych. Również w przypadku sprawczyń współdziałających z mężczyzną pod presją, motywem molestowania seksualnego dziecka nie będzie dążenie do zaspokojenia seksualnego lecz uniknięcie traumatycznych doświadczeń np. przemocy ze strony partnera czy ryzyka porzucenia lub chęć przypodobania się mężczyźnie na którym kobiecie zależy. Te znaczące zróżnicowania stanowią poważny argument wskazujący na potrzebę zindywidualizowania oddziaływań resocjalizacyjnych adresowanych wobec sprawczyń wykorzystywania seksualnego.

4. Resocjalizacja i terapia kobiet wykorzystujących seksualnie dzieci

Problematyka ofiar wykorzystywania seksualnego jest dość dobrze udokumentowana w badaniach co umożliwi wszechstronną analizę zjawiska, rozpoznanie jego prawidłowości czynników ryzyka oraz możliwości oddziaływań terapeutycznych. Jednak wciąż niedostateczne są ustalenia dotyczące sprawców przemocy seksualnej. Dotyczy to przede wszystkim kobiet dopuszczających się tego typu zachowań ale również w stosunku do sprawców płci męskiej ustalenia dotyczące czynników ryzyka można uznać za wciąż niewystarczające dla zaprojektowania skutecznych i adekwatnych dla różnych kategorii sprawców seksualnych, form oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych. Specyfika wykorzystywania seksualnego wymaga analizowania go jako kontinuum zachowań sprawcy którego początkiem są osobiste doświadczenia kształtujące profil zachowań seksualnych, stosunek do ofiar, wypaczenia poznawcze, specyficzne cechy osobowości np. potrzebę dominacji i kontroli wobec partnera. Uważa się również, że osoby dopuszczające się seksualnej agresji wobec dzieci mają problemy w relacjach partnerskich, są osobami samotnymi lub przeżywającymi problemy z ochroną własnej intymności co prowadzi do wchodzenia w traumatyczne relacje partnerskie. Zachowania takie mogą być konsekwencją procesu wiktylizacji, utrwalonych destrukcyjnych mechanizmów obronnych, zablokowania możliwości odreagowania traumatycznych doświadczeń. Wskazuje to na konieczność procesualnego analizowania doświadczeń życiowych sprawców w trakcie projektowania oddziaływań resocjalizacyjnych.

Niewielki odsetek kobiet zarówno w Polsce jak i na świecie, odbywających kary pozbawienia wolności za przestępstwa na tle pedofilnym powoduje, że nie zostały opracowane do tej pory oficjalne programy terapeutyczno- resocjalizacyjne adresowane wyłącznie do kobiet i uwzględniające ich specyficzne potrzeby. Działania, które podejmuje

się wobec kobiet bazują na programach stosowanych wobec przestępców seksualnych płci męskiej dla których oddziaływania resocjalizacyjne są oparte na bardziej wnikliwych ustaleniach i dłuższej praktyce. Jednak wyniki badań prowadzonych wśród sprawczyń wskazują, że cechy ich profilu osobowościowo - seksualnego, indywidualne potrzeby nie potwierdzają zasadności stosowania tego samego modelu oddziaływań terapeutyczno-resocjalizacyjnych. Należy zaznaczyć, że obie formy terapii, zarówno te adresowane do mężczyzn jak i do kobiet wykorzystujących seksualnie dzieci posiadają pewne cechy wspólne, jednakże w zasadniczych obszarach różnią się między sobą. Ponadto organizując grupy terapeutyczne należy uwzględnić fakt, że wiele kobiet dopuszczających się wykorzystywania seksualnego, trafia na terapię z bagażem własnych traumatycznych doświadczeń przemocy seksualnej, których sprawcami byli mężczyźni, inne natomiast są współsprawczyniami, które do wykorzystywania seksualnego zostały nakłonięte przez aktualnych partnerów. Większość projektów oddziaływań terapeutycznych stanowi nawiązanie do koncepcji kognitywno- behawioralnej. Strategia ta umożliwia wygaszanie niepożądanych zachowań, kontrolowanie postępów oraz stosowanie wzmocnień, które pozwalają utrwalić właściwe zachowania i stanowią zachętę do dalszych wysiłków. W odróżnieniu od preferowanej w stosunku do mężczyzn terapii grupowej, w przypadku kobiet dopuszczających się przemocy seksualnej zalecane jest podejście indywidualne.

Przykładem zindywidualizowanych działań terapeutycznych adresowanych do kobiet wykorzystujących seksualnie dzieci są doświadczenia terapeutów z Fundacji Lucy Faithfull (LFF), która od 15 lat prowadzi specjalistyczne działania terapeutyczne wobec kobiet dopuszczających się nadużyć seksualnych wobec dzieci. Terapia ma charakter indywidualny a realizowane zadania koncentrują się na poznaniu przekonań sprawczyni, stosowanych wypaczeniach myślenia ułatwiających redukcję poczucia winy, poznaniu bodźców wywołujących pobudzenie seksualne, poziomu samooceny, sposobów zaspokajania potrzeb w sposób akceptowany społecznie, umiejętności tworzenia relacji i poziomu sprawności społecznych²⁹. Również uwzględnienie wcześniejszych doświadczeń wiktymizacyjnych zwłaszcza o charakterze przemocowym, molestowania seksualnego staje się niezbędnym wskazaniem terapeutycznym³⁰. Zdaniem specjalistów wspomnianej fundacji jako

²⁹ Por. S. Ashfeld, S. Brotherstone, H. Eldridge. Working with female sexual offenders: Therapeutic Process Issues. W: T.A. Gannon, F. Cortoni (red) Female Sexual Offenders; Theory, Assessment and Treatment. John Wiley & Sons Ltd. London, 2010

³⁰ H. Ford, op.cit. 2006

priorytetowe w projektowaniu oddziaływań terapeutycznych należy potraktować: działania zmierzające do nauki budowania prawidłowych relacji partnerskich, powstrzymanie procesu rewiktymizacji, zmianę nieadekwatnych mechanizmów obronnych, naukę ustalania jasnych granic pozwalających na ochronę ich intymności i zmniejszających podatność na wiktymizację, budowanie więzi emocjonalnych i zasad współpracy.

Opracowany w Kanadzie program terapeutyczny, którym objęte są sprawczynie seksualnego wykorzystywania dzieci składa się z kilku modułów realizowanych podczas czterech etapów terapii, które są dostosowane do specyficznych warunków i cech zdiagnozowanych u sprawczyń. Etap pierwszy terapii skoncentrowany jest ujawnieniu informacji pozwalających na poznanie źródeł przestępczego działania (moduł pierwszy) obejmujących poziom samokontroli i podatność na rozhamowanie, dewiacyjne myśli i fantazje seksualne, seksualność, intymność, nawiązywanie kontaktów z innymi ludźmi, empatia wobec ofiar i stosunek do nich, wypaczenia poznawcze³¹. Natomiast realizowany w trakcie tego etapu drugi moduł prowadzi do wypracowania mechanizmów samokontroli i jest traktowany jako podstawowa forma interwencji. Jego zasadniczym celem jest poznanie i zrozumienie przez sprawczynię działań krzywdzących podejmowanych wobec dziecka oraz okoliczności jakie do zachowań tych prowadzą. Na tej podstawie formułuje się indywidualne plany działania, które mają zapobiegać powtórnym nadużyciom seksualnym. Etap drugi obejmuje moduły ukierunkowane na rozwijanie umiejętności społecznych, sposobów radzenia sobie z traumą i doświadczeniami przemocowymi, terapię uzależnień, rozwijanie umiejętności rodzicielskich, udział w programach integracji społecznej a także programach edukacyjnych i zawodowych. Etap trzeci to utrwalanie uzyskanych umiejętności w trakcie działań interwencyjnych. Natomiast ostatni czwarty etap ma charakter opieki następczej i obejmuje społeczny monitoring zachowań sprawczyni pozwalający odpowiedzieć na pytania czy sprawczyni nabyła umiejętności rozpoznawania sytuacji ryzyka powrotności do przestępstwa, czy angażuje się w ryzykowne relacje, które nasilać mogą proces wiktymizacji, czy korzysta ze wsparcia społecznego w sytuacjach ryzykownych³².

Giguere i Bumby formułują wskazania, które powinny być uwzględnione w opracowaniu strategii traktowania resocjalizacyjnego sprawczyń przestępstw seksualnych. jako najbardziej uzasadnioną uznają oni strategię gender bias czyli terapię zróżnicowaną ze względu na płeć

³¹ S. Williams, Women who sexually offend: A protocol for assessment & treatment, Ottawa: Correctional Service Canada. Retrieved April, 2002 nr 15,

³² Ibidem

sprawców. Podstawowym zaleceniem jest poznanie procesu wiktylizacji sprawczyń i konsekwencji, jakie proces ten wywołał przede wszystkim w postaci zniekształceń poznawczych i braku empatii wobec ofiar. Oddziaływania terapeutyczne ukierunkowane powinny być zdaniem autorów na wypracowanie umiejętności rozpoznania czynników ryzyka oraz wypracowaniu strategii zapobiegania sytuacjom ryzykownym sprzyjającym popełnieniu przestępstwa.³³

Równie istotne dla skutecznego przebiegu terapii powinno być poznanie złożonych procesów motywacyjnych prowadzących do wykorzystywania seksualnego dzieci. W przypadku kobiet dążenie do zaspokojenia seksualnego nie musi być najbardziej znaczącym motywem ukierunkowującym działanie sprawczyń. Między innymi Nathan i Ward wskazują, że dla części sprawczyń wykorzystywanie seksualne dziecka może być źródłem zaspokojenia dewiacyjnych preferencji seksualnych o charakterze pedofilnym, natomiast w przypadku innych oczekiwaniem źródłem satysfakcji może być możliwość sprawowania kontroli i dominacja nad ofiarą. Zatem programy terapeutyczne powinny obejmować zróżnicowane strategie ukierunkowane na rozpoznanie specyficznych wskaźników zachowań przestępczych obejmujących identyfikowanie bodźców spustowych zwiastujących ryzyko zachowań przestępczych (natarczywe myśli lub uczucia), ustalenie wzorców zachowań przemocowych, możliwości kontroli dewiacyjnych zachowań seksualnych, stosowane zniekształcenia poznawcze i zaburzony obraz ofiar oraz własnej aktywności seksualnej. W dalszej kolejności działania terapeutyczne powinny prowadzić do podnoszenia samooceny, nabywania umiejętności kontroli złości, stresu, redukowania stanów obniżonego nastroju, rozwiązywania konfliktów, rozwijania sprawności społecznych i zapobiegania powrotności do zachowań przestępczych³⁴

W oddziaływaniach resocjalizacyjnych adresowanych do kobiet wykorzystujących seksualnie dzieci uzasadnione jest uwzględnienie oprócz specyficznych zaburzeń osobowościowych i preferencji seksualnych także czynników powiązanych z relacjami rodzinnymi i traumatycznymi doświadczeniami kształtującymi osobowość sprawczyń. Proponowany autorski projekt oddziaływań resocjalizacyjnych odwołuje się do podejścia

³³ R.Gigure, K.Bumby, 2007. Female sex offenders. Female sex offenders. Silver Spring, Maryland: Center for Effective Public Policy, Center for Sex Offender Management. Dostęp kwiecień 26, from <http://www.csom.org/pubs/female%5Fsex%5Foffenders%5Fbrief.pdf>

³⁴ P.Nathan, T. Ward, Females, who sexually abused children: Assessment and Treatment issues, Routledge, Psychiatry, Psychology and Law 2001 nr 8

kognitywno-behawioralnego. Podstawą oddziaływań jest diagnoza czynników ryzyka odnoszących się do procesu wiktymizacji, który obejmuje traumatyczne doświadczenia wychowawcze i socjalizacyjne sprawczyń seksualnego wykorzystywania dzieci a także diagnozę zaburzeń psychoseksualnych. Pierwszy blok czynników ryzyka czyli historia procesu wiktymizacji zawiera diagnozę dwóch subprocesów wiktymizacyjnych odnoszących się do doświadczeń przemocowych w rodzinie pochodzenia i w relacjach partnerskich. Powiązane są one z charakterem relacji rodzinnych oraz doświadczeniami traumatycznymi. Drugi blok czynników ryzyka (czyli zaburzenia psychoseksualne) uwzględnia przede wszystkim utrwalone, nieadekwatne mechanizmy obronne (na przykład uległość wobec sprawcy), zaburzoną samoocenę oraz zaburzone preferencje seksualne w zakresie obiektu. Każdemu z bloków czynników ryzyka przypisać można schematy oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych które służyć będą skorygowaniu negatywnych skutków wywołanych przez wskazane czynniki.

Pierwszy blok czynników obejmuje **diagnozę procesu wiktymizacji oraz podstawowych subprocesów**. Proponowane formy oddziaływań odnoszą się do terapii rodzinnej i prowadzonej równolegle terapii zajęciowej. Powiązane z historią wiktymizacji są *relacje rodzinne*, które w toku życia jednostki (a niekiedy już w okresie dzieciństwa lub dorastania) uległy osłabieniu lub zerwaniu. Pod pojęciem relacji rodzinnych rozumiane są zarówno związki z rodzinami generacyjnymi, które zwłaszcza w przypadku młodszych wiekiem sprawczyń odgrywają znaczącą rolę, jak i więzi odnoszące się do rodziny prokreacyjnej lub związków partnerskich. Realizując oddziaływania redukujące konsekwencje wiktymizacyjne należy przede wszystkim mieć na uwadze zapobieganie rewiktymizacji sprawczyń oraz pomoc w dotarciu do źródeł zachowań, w których główną rolę odgrywa aktywność seksualna z dzieckiem. Niekiedy źródła tych zachowań tkwią w specyficznych związkach rodzinnych, wzorcach przemocowych, z którymi kobiety te obcowały. Konsekwencją tych doświadczeń są nie tylko zinternalizowane wzorce zachowań przemocowych traktowane jako standardowy sposób rozwiązywania sytuacji konfliktowych ale przede wszystkim utrwalone nieadekwatne mechanizmy obronne rzutujące między innymi na wybór partnera i charakter wzajemnych relacji.

Ponieważ wielokrotnie sprawczynie doświadczały różnych form przemocy zatem w takiej sytuacji niezbędna jest pomoc w odbudowaniu poczucia własnej wartości u tych sprawczyń, których czyny mają związek z doznaną w dzieciństwie krzywdą i przemocą. Zwykle w takich sytuacjach wzorce przemocowe ulegają powieleniu i ujawniają się w relacjach partnerskich. Jak wskazano wcześniej najbardziej pożądana w przypadku kobiet będzie

terapia indywidualna, choć nie należy przekreślać zasadności udziału w terapii grupowej opartej na tworzonych grupach homogenicznych. Terapia ukierunkowana jest na usuwanie nieadekwatnych reakcji na bodźce, nauczenie właściwych sposobów reagowania oraz pożądaných nawyków i zachowań, warto także zmieniać niewłaściwe wzorce myślowe, rozwijać umiejętności ułatwiające przystosowanie do różnych sytuacji życiowych, pomóc w tworzeniu adekwatnych planów życiowych, w radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi, oraz wypracować umiejętności rozwiązywania konfliktów interpersonalnych. Udział w terapii indywidualnej prowadzi do znaczących zmian w zakresie samooceny, która staje się bardziej dojrzała, oparta na gruntownej analizie własnej osobowości. Postulowane jest także wykorzystanie takich programów leczenia z przemocy (zwykle opierających się na pracy z grupą), które pozwolą rozwiązać jednocześnie kilka ze wskazanych problemów pozostających w związku z wykorzystywaniem seksualnym dzieci. W tym wypadku terapia grupowa daje szereg nowych możliwości, które mogą prowadzić do pożądaných zmian. Grupa terapeutyczna redukuje poczucie izolacji i wstydu oraz upewnia, że także inne kobiety przeżywają podobne problemy, co zapewnia im wsparcie. Daje także możliwość przećwiczenia wyuczonych sprawności interpersonalne i społecznych, pozwala uczyć się wyrażania uczuć i potrzeb.

W przypadku sprawczyń wykorzystywania seksualnego dzieci istotne są zdiagnozowane *zaburzenia identyfikacji i/lub preferencji seksualnych*, co stanowi drugi blok czynników ryzyka. Choć jak wspomniano we wcześniejszym fragmencie opracowania, u kobiet trudno jednoznacznie zdiagnozować pełnoobjawową pedofilię to jednak niewykluczone jest stwierdzenie występowania pewnych symptomów zaburzeń preferencji tego typu. Zatem oddziaływania przewidziane w tym obszarze powinny mieć charakter oddziaływań terapeutycznych i psychokorekcyjnych obejmujących różne formy psychoterapii, terapię grupową oraz zajęcia warsztatowe. Ukierunkowane winny być na przemodelowanie dwóch podstawowych form doznania: stymulujących i ukierunkowujących działanie fantazji erotycznych oraz zaspokojenia seksualnego. Przemodelowanie pierwszej z form czyli fantazji seksualnych, w których pojawiają się treści pedofilne możliwe jest dzięki wykorzystaniu podejścia psychodynamicznego. Stosując to podejście można doprowadzić do ujawnienia wszystkich najczęściej nieuświadomianych, zrodzonych z traumatycznych przeżyć, przyczyn wypaczonego zachowania³⁵. Natomiast przemodelowanie drugiego z

³⁵ por. K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2005, s.111

elementów zachowania jakimi są intensywne doznania seksualne wymaga podejścia behawioralnego (kognitywno-behawioralnego). W działaniach tych wyodrębnić można dwie strategie nastawione na przemodelowanie niewłaściwych zachowań wynikających z odmiennych przyczyn. Pierwsza strategia postępowania psychokorekcyjnego obejmuje zmianę zachowań wynikających z niewłaściwego zrozumienia sytuacji czy też niewłaściwej jej oceny. W tym wypadku zalecane jest stosowanie technik przewarunkowania. Natomiast druga strategia odnosi się do zachowań wynikających z nieumiejętności lub nieznamomości sposobów właściwego zachowania czyli tzw. deficytów behawioralnych i polega na nauczeniu sprawczyni odpowiednich „zręczności społecznych” czy „psychologicznych” czyli umiejętności właściwego radzenia sobie w różnych sytuacjach. Ważna jest w tym przypadku także profilaktyka nawrotów zachowań przestępczych. Prowadzi do niej korekta wypaczeń myślenia, która pozwala na łatwe usprawiedliwienie lub wyjaśnienie zachowania przemocowego, rozpoznawanie indywidualnych cykli wykorzystywania seksualnego i czynników spustowych. Należy jednak podkreślić, że w przypadku kobiet nie zawsze możliwe może okazać się rozpoznawanie cyklu przemocy. Jak wskazano sprawczynie przemocy seksualnej wobec dzieci często traktują dziecko jako substytut dorosłego partnera również w sferze emocjonalnej a co za tym idzie nie będzie możliwe w takich wypadkach rozpoznanie poszczególnych etapów cyklu jak i czynników bezpośrednio wyzwalających zachowanie związane z agresją seksualną.

Natomiast modyfikacji zaburzonej samooceny służyć może udział w formach treningowych przywracających adekwatną samoocenę i pozytywny obraz własnej osoby wsparty wzmocnieniem wiary we własne możliwości. Z kolei zmianie nieadekwatnych mechanizmów obronnych uruchamianych w sytuacjach trudnych służyć może uczestnictwo w antystresowych programach nastawionych między innymi na modyfikowanie nieadekwatnych zachowań w sytuacjach trudnych. Celem tych działań powinno być odzyskanie możliwości kontroli nad własnym zachowaniem. Integralnym elementem oddziaływań terapeutycznych może stać się trening empatii wobec ofiar. Tego typu treningi są jednym z pierwszych kroków terapii adresowanej do mężczyzn, którzy dopuścili się podobnych czynów. Nie można jednak wykluczyć, że również u kobiet występować może deficyt uczuć empatycznych wobec ofiar. W szczególności dotyczyć będzie to sprawczyń, które pierwotnie postrzegały ofiarę jako obiekt seksualny oraz tych, u których napaść seksualna motywowana była chęcią zemsty (odwetu). Przejawiają one niewielkie poczucie wyrządzonej ofierze krzywdy oraz przekonanie, że ofiara doświadczyła pozytywnych odczuć podczas kontaktu seksualnego.

Reasumując należy podkreślić, że podejmowane działania terapeutyczno- resocjalizacyjne adresowane do sprawców wykorzystywania seksualnego wymagają wsparcia instytucjonalnego. Wynika to z prawdopodobieństwa niestety dość częstej negatywnej prognozy wspomnianej kategorii sprawców. Często nie chcą oni uczestniczyć w terapii albo czynią to tylko dlatego, że taka jest decyzja sądu. Dlatego jednym z podstawowych zadań jest motywowanie sprawców i sprawczyń do poddania się oddziaływaniom, które niejednokrotnie zmuszają do całkowitej zmiany dotychczasowego życia. Powinny być jednak brane pod uwagę przypadki osób, które odpowiednio silnej motywacji do zmian nie mają i stanowią w związku z tym będą trwale zagrożeniem dla potencjalnych ofiar. W takich sytuacjach najstosowniejsze byłoby uwzględnienie instytucjonalnej kontroli (opieki) trwającej już do końca ich życia.

Podsumowanie

Ustalenia badawcze dotyczące kobiet dopuszczających się wykorzystywania seksualnego dzieci wskazują na złożony charakter problemu zarówno pod względem diagnostycznym jak i resocjalizacyjnym. Zachowania sprawczyń pod względem czynników motywujących wykazują różnorodność nie odbiegającą znacząco od kategorii sprawców płci męskiej. Sugeruje to konieczność podejmowania specyficznych działań terapeutycznych adresowanych do różnych kategorii sprawczyń. Czynnikiem niejednokrotnie ujawnianym w diagnozie sytuacji życiowej sprawczyń jest złożony proces wiktylizacji powiązany ze skłonnością kobiet do wnikania się w traumatyczne związki przemocowe, w których zwykle dochodzi do kontynuacji i utrwalenia roli ofiary. Proces wiktylizacji sprzyja bowiem niepożądanym mechanizmom i strategiom obronnym, wyuczonej bezradności, efektowi psychologicznej pułapki czy ujawnieniu się symptomów PTSD. Niestety zazwyczaj samodzielne przerwanie procesu wiktylizacji jest mało prawdopodobne. Niezbędna jest do tego właściwie ukierunkowana terapia, która pozwoli zatrzymać i przerwać mechanizm błędnego koła przemocy.

Bibliografia

1. Ashfeld S., Brotherstone S., Eldridge H.: Working with female sexual offenders: Therapeutic Process Issues. W: T.A. Gannon, F. Cortoni (red) Female Sexual Offenders; Theory, Assessment and Treatment, John Wiley & Sons Ltd., London 2010,
2. Beisert M.: Pedofilia, Wydawnictwo GWP, Sopot 2012,
3. Beech A.R., Parrett N., Ward T., Fischer D.: Assessing female sexual offenders, motivations and cognitions: An exploratory study, Routledge, "Psychology, Crime and Law" 2009, nr15,
4. Denov, M. S.: The myth of innocence: Sexual scripts and the recognition of child sexual abuse by female perpetrators, Sage Publication „The Journal of Sex Research” 2003, nr 40,
5. Faller, K. C.: Women who sexually abuse children, Springer Publishing, "Violence and Victims" 1987, nr 2,
6. Faller K.C.: A clinical sample of women who sexually abused children, Routledge, "Journal of Child Sexual Abuse" 1995, nr 4,
7. Freund, K., Heasman, G., Racansky, I. G., & Glancy, G.: Pedophilia and heterosexuality vs. Homosexuality, Routledge, „Journal of Sex and Marital Therapy” 1984, nr10,
8. Fromuth, M. E., & Conn, V. E.: Hidden perpetrators: Sexual molestation in a nonclinical sample of college women, Sage Publication, "Journal of Interpersonal Violence" 1997, nr 12,
9. Finkelhor, D., & Russell, D. : Women as perpetrators: Review of the evidence. W: D. Finkelhor (red.), Child Sexual Abuse: New Theory and Research , Free Press, New York 1984,
10. Ford H.: Women who sexually abused children, John Wiley & Sons, London 2006,
11. H. Ford.: The Treatment Needs of Female Sexual offenders. w: T.A. Gannon, F. Cortoni. Female Sexual offenders: Theory, Assessment and Treatment, John Wiley and Sons Ltd, London 2010,
12. Gannon, T. A., Rose, M. R., Ward. T.: 2008. An offence chain model of female sexual offenders, UK Wiley, Chichester 2008,
13. Gannon T.A., Rose M.R., Ward T.: A descriptive model of the offence process for female sexual offenders, Association for the Treatment of Sexual Abusers, Springer Verlag, "Sexual Abuse: A Journal of of Research and Treatment" 2008 nr 20,
14. Giguere, R., & Bumby, K.: Female sex offenders. Silver Spring, Maryland: Center for Effective Public Policy, Center for Sex Offender Management. Dostęp kwiecień 26, 2007, from <http://www.csom.org/pubs/female%5Fsex%5Foffenders%5Fbrief.pdf>

15. Hines, D. A., Finkelhor, D.: Statutory sex crime relationships between juveniles and Adults, Elsevier, „A review of social scientific research. Aggression and Violent Behavior” 2007 nr 12,
16. Lewis, C. F., & Stanley, C. R.: Women accused of sexual offenses, UK Wiley „Behavioral Sciences and the Law” 2000 nr 18,
17. Mathews R., Matthews J.K., Speltz K.: Female sexual offenders: An exploratory study. Orwell, VT: Safer Society Press, 1989,
18. Matthews, J. K., Mathews, R., & Speltz, K. : Female sexual offenders. A Typology. W: M. Q. Patton (red.), Family sexual abuse: Frontline research and evaluation, Sage Publications, London 1991,
19. Nathan, P., & Ward, T.: Females who sexually abuse children: Assessment and treatment issues, Routledge, “Psychiatry, Psychology and Law” 2001 nr 8,
20. Nathan, P., & Ward, T.: Female sex offenders: Clinical and demographic features. Routledge, “The Journal of Sexual Aggression”, 2002 nr 8,
21. Pospiszyl K.: Przewinienia seksualne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005,
22. Rousseau M.M. i Cortoni F.: The mental health needs of female sexual offenders, w: T.A. Gannon, F. Cortoni, (red) Female sexual offenders, John Wiley & Sons, England 2010,
23. Sandler, J. C., & Freeman, N. J.: Typology of female sex offenders: A test of Vandiver and Kercher, Sage Publishing, “Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment”, 2007 nr 19,
24. Saradjian J.: Women who sexually abused children: From research to clinical practice, John Wiley & Sons, New York 1996,
25. Saradjian J. : Understanding the prevalence of female- perpetrated sexual abuse and the impact of that abuse on victims, w: T.A. Gannon, F. Cortoni (red) Female sexual offenders, John Wiley & Sons, England 2010,
26. Williams, S.: Women who sexually offend: A protocol for assessment & treatment. Ottawa: Correctional Service Canada. Retrieved April 2002 nr 15, from http://www.csc-scc.gc.ca/text/prgrm/fsw/wos17/wos17_e.shtml
27. Vandiver, D. M., & Walker, J. T. : Female sex offenders: An overview and analysis of 40 cases, Sage Publishing, “Criminal Justice Review”, 2002 nr 27,
28. Vandiver, D. M., & Kercher, G.: Offender and victim characteristics of registered female sexual offenders in Texas: A proposed typology of female sexual offenders, Sage Publishing, “Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment”, 2002 nr 16,

29. Vandiver, D. M. : Female sex offenders: A comparison of solo offenders and cooffenders, Springer Publishing, Violence and Victims, 2006 nr 21,

Streszczenie

Przemoc seksualna wobec dzieci jest zjawiskiem wielowymiarowym zarówno jeśli chodzi o genezę, osobę sprawcy, i konsekwencje wiktyimizacyjne zarówno bliskie i odległe. W literaturze dominuje jednak jednowymiarowe postrzeganie tego problemu w kontekście diady ofiara- dziecko, sprawca- mężczyzna. Seksualne wykorzystywanie dzieci, zwłaszcza w okresie pre-pubertalnym, przez kobiety wykracza zarówno poza doświadczenia naukowe jak społeczną percepcję zjawiska.

Cel i metoda. Celem opracowania jest przybliżenie problematyki seksualnego wykorzystywania dzieci z perspektywy dokonujących tych czynów kobiet jak też i wskazanie na możliwości podjęcia oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych wobec tej grupy sprawczyń. Takie ujęcie problemu wymaga odniesienia się do czynników powiązanych z profilem osobowościowym jak i specyfiką motywacji oraz działania sprawczyń. Można sądzić, że w odniesieniu do kobiet znaczącą rolę odgrywać mogą inne czynniki lub ich konfiguracje aniżeli w przypadku mężczyzn. Z uwagi na teoretyczny charakter opracowania posłużono się metodą analizy źródeł wtórnych.

W opracowaniu poza omówieniem specyfiki profilu osobowościowego przedstawiono zróżnicowane typologie sprawczyń wykorzystywania seksualnego charakteryzujące motywacje, wybór ofiary i sposób działania sprawczyń. Ostatnia część opracowania zawiera wskazania dotyczące możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych.

Abstract

The sexual violence towards children is a multidimensional phenomenon both as regards the genesis, the person of the perpetrator, and consequences victimisation both close and distant. In literature however one-dimensional perceiving this problem is dominating in the context of the diad victim- child, perpetrator- man. Sexual exploitation of children, especially in the period pre-pubertalnym, by women is going beyond both beyond scientific experience like the social perception of the phenomenon.

The aim and the method. In order to draw up moving issues of the sexual exploitation of children closer from a perspective of women committing these acts is as well as and pointing at possibilities of taking therapeutic and rehabilitation influences towards this group of perpetrators. Such including the problem requires referring to factors connected with the personality profile as well as the specificity of motivation and action of perpetrators. It is possible to think, that with reference to women to play the major part other factors or their

configurations can than in case of men. Due to theoretical character of the study they used the analysis method of secondary sources.

In drawing the personality profile up apart from discussing the specificity diversified typologies of perpetrators of the sexual abuse being characteristic of motifs, choice of the victim and the modus operandi of perpetrators were described. The last part of the study contains the recommendations concerning the possibility of rehabilitation and therapeutic influences.